

EILERT SUNDT SOM MISJONÆR

av

H. CHR. MAMEN

Det norske postverket har i år gitt ut et frimerke med Eilert Sundts bilde i anledning hundreårs-jubileet til Oslo Arbeider-samfunn som Sundt stiftet og der han var den første formann. En omfattende biografi er også kommet på markedet, skrevet av dr. philos. H.O. Christophersen, med titelen *Eilert Sundt. En dikter i kjensgjerninger*. (Gyldendal Norsk Forlag 1962.) Det er et betydelig verk både kvalitativt og kvantitativt (500 sider). Det måtte bli en stor bok, da Sundt spente over et omfattende register som Norges første sosiolog og demograf, statistiker, samfunnsreformatør, redaktør og prest.

Kjært barn har mange navn, og Sundt har fått mange vakre oppnavn: Fattigmands Apostel, Kjærlighetens Apostel og Fante-Sundt. Det blir om Fante-Sundt vi her skal skrive, for i forholdet til fantene og omstreiferne var han *misjonær*.

Sundt var ifølge Christophersen gjennom hele sitt liv sterkt opptatt av den kristelige misjonsvirksomhet og av misjonæren som type. Både Egede og Stockfleth hørte med til hans kristne forbilder. Han sammenlignet Egedes alvor og verdighet med Stockfleths glade hjertelighet. Begge passet, hver på sin måte, til den oppgave de hadde tatt på seg. Gud utvelger og helliger høyst ulike anlegg og gaver. For Sundt var dette en god iakttagelse. Han ville ikke at Herrens tjenere skulle uniformeres og bli kopier av andre. Selv har han følt seg fremmed for det mønster som tiden krevde av de geistlige. Men han så på sin forsker- og opplysningsvirksomhet som en ekte prestegjerning, som et ledd i folkets indre misjon.

Sundt kunne nok tenke seg å være prest, men ikke i en menig-

het, ikke i et administrativt begrenset område. Stockfleth ble hans forbilde da han oppga sitt embete som sokneprest for å kunne vie seg helt til studiet av samenes språk og folkeliv, og være en høyere stillet prest, en formann og fører for sine prestebrødre i Finnmark.

Vi må imidlertid regne med at Sundt som misjonær for sigøynere og omstrefere i Norge har hatt andre eksempler som ikke er nevnt av Christophersen. Eilert Sundt ble nemlig født i Farsund i året 1817. Han kom altså til verden i den delen av Norge hvor misjonstanken tidlig våknet, og det nettopp i Sundts modningsår. Norges første afrikamisjonær, H. C. Knudsen, hadde sitt hjem her en tid. Han hadde sitt åndelige gjennombrudd nettopp i denne byen i året 1834. Ikke lenge etter dro han til Tyskland for å gå på misjonsskole, og i 1839 kom han på besøk i hjemlandet før utreisen til Sør-Afrika. Sammen med sin far reiste H. C. Knudsen fra Kristiania og langs kysten til Stavanger, talte misjonssaken og stiftet foreninger. I Farsund fikk den nybakte misjonskandidat preke i kirken, men det resulterte i en bot, fordi den geistlige overøvrighet ikke var blitt spurt. Dette var såpass oppsiktsvekkende at Eilert Sundt må ha merket seg Knudsens navn. Han hadde nemlig avbrutt sine teologiske studier i hovedstaden på grunn av dårlig helse og oppholdt seg i hjembyen i 1838—40.

Eilert Sundt gikk i gymnasiet i Stavanger, selve hovedsentret for den våknende misjonsvilje og misjonsånd i Norge. Han avsluttet sin skolegang her i 1835, sju år før Det norske misjonsselskap ble stiftet. Men saken var under modning og det var ikke mulig for en som skulle studere teologi, å unngå samtaler og diskusjoner om «Missions-Væsenet» i Stavanger i de årene.

Eilert Sundt tok examen artium samme år som H. P. S. Schreuder, den første utsending i Det norske misjonsselskaps tjeneste. De to har altså studert teologi samtidig; men Sundt måtte — som nevnt — avbryte sine studier og dra hjem et par år. Schreuder ble kandidat i 1841, Sundt først i 1846. Schreuder fikk misjonskallet allerede under sitt første år som teologisk student, men han holdt det for seg selv, inntil han som kandidat sendte

ut skriftet *Nogle Ord til Norges Kirke om christelig Pligt med Hensyn til Omsorg for ikkechristne Medbrødres Salighed* (1842). Hvor nær disse to studiekamerater har stått hverandre, vet vi ikke. Men vi har merket oss at Schreuders far i 1832 ble foged på Lista med bopel i Farsund, og at Eilert Sundts eldre søster Martine ble gift med Abraham Bøckmann, som var fetter til den senere så berømte misjonsbiskop H. P. S. Schreuder. Schreuders pionérinnsats som grunnlegger av den lutherske kirken blant zulufolket og hans vitenskapelige innsats som språkforsker må Sundt ha merket seg. Schreuders Grammatikk for Zulusproget ble i 1850 gitt ut i Kristiania som universitetsprogram med forord av professor C. A. Holmboe.

Eilert Sundt tok den teologiske eksamen med utmerkelse; også på denne måten har han noe tilfelles med Schreuder. I 10-året 1840–50 var det fire teologer som fikk karakteren laudabilis med innstilling: den senere filosofiprofessor Marcus Monrad, teologiprofessoren Gisle Johnson og de to som er nevnt ovenfor: Schreuder og Sundt.

Sundt begynte sin karriere som universitetsstipendiat i kirkehistorie. Det var første gang at vårt unge universitet hadde en egen lærestol i denne vitenskapsgren, og Sundt kastet seg over studiet av oldkirken — kirkens første misjonstid — med liv og lyst. For ham selv har dette studium hatt stor betydning, men det satte ikke spor etter seg i hans forfatterskap. Den eneste frukt av hans tid som kirkehistoriker var hans utgave av *Hans Egedes dagbok* som ble trykt i 1860. Han skrev også ellers om misjonsarbeidet. Om Livingstones misjonsreiser skrev han en rekke beretninger i *Folkevennen* (1859), et blad som Sundt redigerte i mange år. Han anmeldte også Stockfleths *Missionsreiser i Finmarken* i 1860, og i det samme bladet hadde han en artikkel om Afrika og misjonsarbeidet der (årg. X, s. 492 flg). Sundt var altså misjonsmann hele sitt liv, men han oppdaget et ikke-kristent folk i Norge, og han så at her var et felt som var modent for høst: Sigøynerne og omstreiferne.

Det var på Kristiania Tugthus at Sundt kom i forbindelse med omstreiferne, — han ble nemlig i 1845 ansatt som søndagsskole-

lærer her. Mange av disse var inndømt til konfirmasjonsforberedelse, og det viste seg at mange av dem heller ikke var døpt eller at deres dåp ikke var etterfulgt av noen som helst form for kristen opplæring. Det var en søndag ettermiddag straks etter nyttår 1847 da Sundt sto i en krets av 30–40 mannspersoner i Tukthuset og katekiserte at han i det sparsomt opplyste rom fikk se inn i et par øyne som intenst fulgte hans bevegelser. Mannens hår, hans sterke skjegg og buskede bryn var ravnsort, og huden var mørkere enn man finner på et alminnelig solbrent norsk ansikt.

Sundts interesse var vakt. Det viste seg at mannen som fulgte ham så oppmerksomt, var en sigøyner. Av ham lærte Sundt et halvt snes ord av taterspråket, *romani*. Ordene viste slektskap med det gamle indiske språket sanskrit. Sundt forsto snart at det var forskjellig fra «skøierspråket», prævelikvant, som ble talt av de jyske «nattmenn». Han forsto også at språket var den viktigste mur omkring det hemmelighetssystemet som alle tatere omga seg med og som gjorde dem til en stat i staten, et folk utenfor vår kultur og religion.

Kort etter traff Sundt en taterslave på Akershus festning. Fredrik Larsen Hartmann. Mannen hadde god intelligens og var av spesielle grunner svært villig til å lære fra seg sigøynerspråket. Nå lærte Sundt så meget av *romani* som det var mulig her i landet. Hartmann kom ved Sundts hjelp på rett spor: Han slo seg ned som blikkenslager, ble gift og ble til stor glede for Sundt. Sundt kastet seg også over studiet av sigøynernes europeiske situasjon og historie. Utlånslistene på UB i Oslo viser at Sundt i løpet av 1847 lånte alt som fantes om emnet.

Eilert Sundt var ikke den eneste som var interessert i våre omstreifere. Christophersen forteller at Stavanger Amtsforsamling i 1844 pekte på det problemet, som de omstreifende skapte. Det var naturlig at det var misjonsbyen Stavanger som først pekte på den misjonsoppgaven som vi her hadde. Forslaget fra Stavanger ble delvis inkorporert i den nye fattiglov som Stortinget vedtok i 1845. Samtidig forsøkte man ved folketellingen å få en oversikt over hvor mange fanter det var i landet. Resultatet viste 1145 personer.

Det var imidlertid Sundts fortjeneste at man etterhvert oppfattet fantene som en kaste for seg. Uten å ha blikk for det kasteaktige nyttet det ikke å nærme seg dem, hevdet han. Samtidig understrekte han at de var medmennesker, og at de hadde krav på medmenneskelig behandling.

I flere av de offisielle innberetninger om fantene ble det foreslått at kirken skulle sende misjonærer ut blant dem eller at de skulle samles i landbrukskolonier og derved foredles og vinnes for et ordnet samfunnsliv. I 1848 fikk Sundt den første bevilgning av regjeringen for å reise rundt i landet og studere problemet mer inngående.

Revolusjonsåret 1848 ledet Sundt i det hele i en mer sosial retning. Han tok avstand fra Marcus Thranes ytterliggående radikalisme. Men han ville ikke at samfunnet skulle finne seg i forholdene som de var. Han ble almuens venn, og det var fante-saken som satte ham på sporet. Derimot hadde han ingen sympati for dem som forsøkte å slå politisk mynt på fattigdommen og den sosiale nød.

Tatrene i Tukthuset hadde sett på Sundt med mistenksomhet, da de trodde at han var politispion. Men da han hadde lært seg deres eget språk, vant han deres tillit. Her er hans egen beretning om den første preken han holdt på sigøynernes eget språk:

«Jeg samlede dem for mig alle paa engang, omtrent 20 Mandspersoner i Tallet, gamle og unge, som nesten alle gik til Konfirmation paa Tugthuset. Det var Søndag Formiddag, og jeg holdt et Foredrag for dem. Jeg fortalte dem om Adam og Eva i Paradis, om Moses paa Sinai, Christus paa Golgata og om Pintsedagsunderet og dets Betydning, at Guds Lov og Evangelium skulde forkyndes i alle Tungemaal og for alle Folk; dette skulde ogsaa opfyldes nu, ytrede jeg; Guds Ord skulde ogsaa om kun en enkelt Gang forkyndes paa rommani, til Tegn paa, at Gud ikke forsmaar selv det Usleste, og at dette ikke skal bruges til Guds Fortørmelse; med dette Forord og ikke uden Ængstelse foredrog jeg i dette fast ugudelig Sprog en Oversættelse, jeg saa godt det ved Fredr. Larsens (Hartmanns) Hjælp lod seg gjøre, havde sat sammen af Parablen om den forlorne Søn, denne Sum

af Naadens Evangelium. Og jeg havde den Glæde, at først En, saa en Anden, tilsidst alle hine sortøiede, vilde Mænd kom hen til mig og sagde, at de forstode det næsten Altsammen.»

Det var som Christophersen bemærker, et lite historisk øyeblikk i vårt samfunns utvikling.

Stortinget bevilget — etter forslag fra Sundt — penger til å hjelpe disse mennesker til et nytt liv. Noen fikk et fosterhjem, andre fikk hjelp til å starte et verksted. Presten Julius Knudsen og bonden Sivert Ellefsen Bore på Klepp, Jæren, tok seg av hele 33 personer av fantefolket.

Som legen fører sykejournal, førte Sundt journal for hver enkelt omstreifer som mottok hjelp.

Midten av forrige århundre var en nybrotts tid på mange områder. Misjons- og avholdssaken hadde fått vind i seilene, fattigpleien, fangebehandlingen og omsorgen for de sinnssyke ble forbedret vesentlig. Døvstummeskoler og barneasylar ble opprettet. Alt dette var til det gode også for omstreifer-misjonen. Sundt skriver:

«Den almene Iver mod Brændevinsdrik f. Ex. har jo bragt det dertil, at Fantene kunne nu ikke saa let hengive sig til denne sin Skjødesynd. Den Omstændighed, at Tusinder af Almuen ere blevne Missionsvenner, har gjort, at det Meget i Fantenes Væsen, som minder om Hedningenes Gudløshed, nu sees med andre Øine end før.»

Det var staten som lønnet Sundt og finansierte hans arbeid. Et frivillig organisasjonsarbeid for denne minoritet i vårt folk — også for nordmenn som var kommet på vandring — fikk vi som kjent i 1892, da sokneprest J. R. S. Walnum stiftet «Forening til Omstreifervæsenets Modarbeidelse», eller «Norsk Misjon blant Hjemløse» som navnet nå lyder. Foreningen arbeider i nær tilknytning til statsmyndighetene.

Det vil føre for langt å omtale Sundts øvrige virksomhet. Det er rett hva hans biograf sier at han er forløper for den moderne velferdsstat, ved siden av Marcus Thrane og presten Honoratius Halling. Misjonsilden drev ham inn i nybrottsarbeid, først for en forsømt minoritet innen Norges grenser, siden for de fattige,

de dårligst stillede, blant Norges egne sønner og døtre. Edrue-
lighets-, sedelighets- og renslighetstilstanden, ernæringen, byg-
ningsvesenet, husfliden, organisering av sykekasser, forebyggelse
av drukningsdøden på havet, og skolevesenet er noen av de
mange, mange sakene han tok opp. Han favnet vidt, men han
hadde et fast stadi i den kristne tro. Pietist var han ikke, han
må regnes som grundtvigianer.

Det var mange som mente at Sundt blandet seg opp i saker
som han ikke hadde noe med. Legestanden tok avstand fra en-
kelte av hans synspunkter, men ettertiden har gitt Sundt rett.
Rasjonalistene tok avstand fra det man oppfattet som romantikk
hos ham. Pietistene mente at han ikke hadde syn for omvendel-
sens nødvendighet. Mange mente at han var dilettant på de fleste
felter som han betrådte. Det er noe berettiget i endel av den
kritikk som han møtte. Han kunne f. eks. trekke altfor vidt-
gående slutninger av sitt statistiske materiale. Hans vitenskape-
lige forskerglede ledet ham inn på sidespor. Han kan av og til
minne om en forløper for den religiøst utvannede «social
gospel»-retning i begynnelsen av 20. århundre.

På den annen side må vi si at mange av de tilsynelatende peri-
fere saker som han tok opp, likevel ikke var så kirkelig irrele-
vante som det kan synes. Et eksempel er hans interesse for hus-
bygging: Det var skikken å la tjenestefolk av begge kjønn sove
sammen i fjøs eller i ett kammers som han ville tillivs. Skikken
var gammel og innarbeidet, og en av grunnene var at det mange
steder ikke fantes brukbare husrom. For Sundt var det ikke nok
å preke omvendelse; husene måtte utstyres med nødvendige be-
kvemmeligheter, ellers ville det fortsatt bli født mange barn
utenfor ekteskap. Hans studier av hus hadde derfor direkte sam-
menheng med hans arbeid for å kristne og sivilisere Norges folk.

Christophersen gjør et lite tankeeksperiment: Sett at Eilert
Sundt hadde fortsatt som kirkehistoriker og var blitt ved Det
teologiske fakultet? Sett at Marcus Monrad og Eilert Sundt
hadde rykket inn i universitetsteologien i stedet for Gisle John-
son og Carl Caspari? Så lite var vårt åndsmiljø den gangen at en

slik bemanning på de sentrale poster kunne ha fått utslagsgivende betydning.

Vi kan også spørre oss selv om hvordan det ville ha gått hvis Sundts misjonssinn hadde ført ham til Afrika. Også der ville han ha blitt en «dikter i kjensgjerninger», en misjonær som arbeidet vitenskapelig, en misjonær for hvem intet menneskelig ville vært fremmed og uvedkommende, en mann som ville kristne alt folkets liv: det religiøse, det sosiale, det kulturelle, det økonomiske. Det gikk imidlertid annerledes, og vi må jo si at han trengtes her hjemme. I slutten av biografien sier Christopheren om Eilert Sundt: «Han hadde for den norske almue vært som en Stockfleth for Finnmark, som en Egede for Grønland.» Og et annet sted heter det at han levde i sitt kall etter det ord som han hadde sluttet sin beretning om fattigfolket i Kristiania med: «En ren og ubesmittet Gudsyndelse for Gud og Faderen er denne: at besøge Faderløse og Enker i deres Trængsel, at bevare seg selv ubesmittet av Verden.»

Et studium av biografien om Eilert Sundt vil være fruktbart også for våre misjonærer.